

ŠTEFAN HRIB, MARTIN HANUS, JURAJ KUŠNÉRIK, JOZEF MAJCHREK, EVA ČOBIKOVÁ, MARTIN MIOČIŠ, JAROSLAV GANIŠKA, JOZEF RYBÍK, LUKÁŠ KRIVOŠÍK

20 rokov podľa .týždňa ✕

Čo sa dialo s krajinou, ktorá v roku 1989 civilizačne zaostávala? Ako sme zvládli nevyhnutné zmeny? V ktorých oblastiach Slovensko uspelo a v ktorých úplne prepadlo? Na nasledujúcich stranách prinášame redakčný pohľad na našich 20 rokov slobody.

24. november 1989, Václav Havel na Václavskom námestí v Prahe.

z nás, v chudobnom aj bohatom. A preto vieme, že so slobodou prichádzajú aj zlyhania a že s parlamentnou demokraciou prichádzajú aj pokúšenia moci, korupcia a zneužívanie politických strán na súkromné ciele. Kritika Novembra za tieto prirodzené chyby ľudí je preto absurdná a pre slobodu nebezpečná.

Pre fungujúcu demokraciu je však podľa nás kľúčové, aby zlyhania nebolo viac, než normálneho fungovania, aby bolo zneužívanie moci postihované (verejnou či súdnou) a aby sa korupcia nestala normou. Z tohto hľadiska je 20 rokov slovenskej demokracie neúspechom.

Pionierom v zneužívaní moci a otcom IZ ako základu politiky sa stal už rok po Novembri Mečiar. Na dlhých osem rokov určil, že podvod a manipulácia sa stala normou, nie pranierovanou úchylikou. Svoj podiel na tom nesú lídri VPN, ktorí ho v roku 1990 nominovali za ministra vnútra a neskôr predsedu vlády, ešte väčšiu zodpovednosť nesú tí, ktorí mu v roku 1991 pomáhali pri vzniku HZDS – robili to v čase, keď už bolo úplne jasné, kto je kto.

Tých osem rokov výrazne zdeformovalo slovenskú politiku. Zo Slovenska sa postupne stal mafiansky štát, ktorý demokraciu a slobodnú súťaž politických strán iba predstieral.

Až v roku 1998 sa to mohlo zmeniť. Mečiar po dôležitých voľbách vypadol z vlády, a prišla druhá šanca demokratov: Hanebné ju premárnili. Utvorili pritom neskutocne veľa užitočnej práce – vrátili Slovensko na Západ, odvrátili ekonomiku, uskutocnili kľúčové reformy. To im nikto nevezme a v tom sú ne-

koneční iní ako Mečiar a jeho klon Fico. Ale povahu politiky zmenili len kozmeticky. Odstavili mečiarizmus, ale potichu mu v základe dali za pravdu – účelovo a celkom radi uverili, že na Slovensku sa môže a dá vládnuť len nečisto. Až medzi rokmi 1998 a 2006 sa korupcia a klientelizmus stali esenciou Slovenska. Dovtedy to bola úchylika Mečiara a jeho lokajov, odvtedy je to konsenzus všetkých. Aj preto je tu dnes bez problémov Fico.

Dvadsať rokov sa z tohto hľadiska nepodarilo – vinou Mečiara tu prestala byť a vinou demokratov tu dodnes nie je fero-

Čo by bolo, keby?

Takmer štyrom desiatkam ľudí z politickeho, spoločenského, ekonomického a umeleckého prostredia sme položili nasledovnú otázku: „Čo si myslíte, že by ste uplynulých 20 rokov robili, keby nepadol komunizmus?“

mikuláš Dzurinda, dvojnásobný premiér SR (v roku 1989 mal 34 rokov, pracoval v Československých štátnych dráhach): 17. november 1989 ma zastihol ako vedúceho oddelenia rozvoja automatizovaných systémov riadenia na železnici, na vtedajšej Správe Východnej dráhy. Ak by nebolo došlo k Nežnej revolúcii, projektovať by som zrejme aj naďalej racionalizáciu železničných technologických procesov pomocou počítačov. A to buď v Bratislave, alebo v Košiciach, kde malo vzniknúť nové oblasť riaditeľstvo Československých dráh, a kde som mal za úlohu vybudovať takýto odbor.

boris Zala, europoslanec za Smer (34 rokov, pracoval vo Vyskumnom ústave sociálneho rozvoja a práce):

Došiel som robil pre to, aby padol, a tak som o tom nepremýšľal. Ale komunizmus sa mohol udržať len pádom Gorbačova. Obnovila by sa tvrdá diktatúra – a tak by som sa asi stratil v yucatánskej džungli a vyko-pával by som maynke pyramidy, v prípade šťastnej hviezdy by som učil filozofiu na niektorej zahraničnej univerzite... Ale možno by som sa zapojil do nejakého stre-do-európskeho protirežimového odboja... Bohvie. Lenže život je to, čo sa stalo a nie to, čo sa nestalo a mohlo stať.

štefan Hríb, šéfredaktor týždňa (24, Elektrotechnický ústav SAV):

Trápiť by som sa skúmaním supravodivosti. Pôsobil by som v nelegálnej kresťanskej štruktúre. Prácu by som hral ako daň retiru, ktorý požaduje plnú zamestnanosť. Cvakal by som na vrátniku každé ráno o 6.45 kartu s pocitom, že do tretej tú „ve-du“ nejak vydržím a potom začnem robiť niečo zmysluplné. Nosil by som biele plášte, pozoroval sa na Husáka na stene, zaraboval 2000 Kčs, býval v podnájme a šetril na prvú škodkovu. Poznám by som Tatru, Balatón, Varnu, raz za život Split. Čítal by som pasovannú Bibliu a konšultoval Moc bezmocných od vizára Havla. Neveril by som, že komunizmus vezme čert.

zita Farková, herečka (49 rokov, bola členkou Divadla Nová scéna):

Určite by som sa venovala zahraničnej práci. Keby sa dalo a nebolo by to úplne proti mojej vôli, veľmi rada by som hrala divadlo. No a keby sa to nedalo, sadla by som kytky, okopávala by som stromy a venovala by som sa drobnému. Te-da hlavne pom. A snažila by som sa čo

Foto: J. Hrabec / S. Hrabec / S. Hrabec / S. Hrabec

Vtedy pred Novembrom 1989 vládol v Československu zločinecký režim, založený na vedúcej úlohe Komunistickej strany zaručenej ústavou. Totalitný politický systém bol v Novembri nahradený demokraciou, konečne vznikla slobodná súťaž politických strán. Vtedy nový politický systém má práve 20 rokov. Ako obstál?

Tento časopis si nikdy nemyslel, že demokracia je dokonalý spôsob spravovania vecí verejných. Nie sme ľavicoví utopisti, nikým sme neverili, že človek je anjel, ktorému len okolie a sociálne podmienky bránia byť dobrým. Dobro aj zlo je v každom

najmenej stretávať s ľuďmi. Okrem divá-
dia.

peter Šťastný, europoslanec za SDKÚ
(33 rokov, hokejista v NHL):
Pád komunizmu som prežil v plné roube-
matej sezóne NHL. Ak by sa neudial, zrej-
me by som sa po ukončení mojej kariéry
angažoval v niektorom z klubov NHL alebo
by som podnikal. Rozhodne by som inten-
zívne podporoval aktivity Svetového kon-
gresu Slovákov, ktorý mal medzi hlavnými
úlohami likvidáciu komunizmu na Slove-
nsku a nastolenie demokracie so všetkými
slobodami a právami ostatných vyspelých
štátov sveta.

Ján Čarnogúsky, advokát a bývalý pre-
miér SR (45 rokov, nezamestnaný, vo väzení
za „podvracanie republiky“):
Pár rokov by som sedel vo väzení. Po pre-
stupení by som bojoval proti komunizmu
podľa existujúcich podmienok, až by som
zvrátilil.

elena Kohútiková, bývalá viceguvernér-
ka NBS, dnes členka Predstavenstva VÚB
(36 rokov, pracovala v Ekonomickom ústa-
ve SAV):
Táto otázka nie je jednoduchá. Vyžaduje si
vrátiť sa späť o 20 rokov a predstaviť si
úplne iný systém a iné prostredie. Ak by
som vychádzala z mojich vtedajších „am-
biencií“ a charakteru práce, ktorú som vyko-
návala, tak by som pravdepodobne pracu-
vala dnes v Ekonomickom ústave SAV ale-
bo prednášala na Ekonomickej univerzite.
Pravdepodobne by som sa zaoberala otázkami
menových vzťahov a tým, ako vniesť
do ekonomických rozhodnutí rôzne prvky
efektívnejšieho správania sa. No určite by
som bola úplne iný človek, ocdubnený
o to poznanie a tie skúsenosti, ktoré som
nabrala za posledných 20 rokov. Bola by
som jednoducho profesionálne i osobnost-
ne úplne niekde inde.

petr Fiala, hudobník, spevák skupiny
Mňága a Žďorp (25 rokov, bol členom sku-
piny Mňága a Žďorp):
Zo všetkých síl by som sa snažil, aby ten
komunizmus čím skôr padol. A samozrej-
me by som žil svoj osobný život a robil
hudbu.

robert Roth, herec (17 rokov, študent
konzervatória):
Ást by som zdržal.

františek Mikoško, poslanec NR SR (42
rokov, bol nezamestnaný):
Pre mňa je to neriešiteľná otázka. Pred pá-
dom komunizmu som už rok a pol neprá-
coval.

jana Dubovcová, sudkyňa (37 rokov, bo-
la na materskej dovolenke):
Teoreticky je možné, že by som robila to,
čo robím dnes, sudkyňa, ale pochybujem
o tom. Podmienky na vykonávanie funkcie
som spĺňala až po páde komunizmu, a od
tého času som v rámci mojich možností
robila všetko preto, aby sa dovedďašie po-

vá súťaž, ktorú mal priniesť No-
vember. To, čo sa presadilo, je
spolupráca politických
strán.

ekonomika

Možno posledných dvadsi-
 rokov v našej ekonomike pova-
žovať za úspech? Ide o to, s kým
sa porovnávame. Počas dvoch
desaťročí po skončení 2. svetovej
vojny dokázali Nemci a Ja-
ponci povstať z ruín do pozície
najsilnejších svetových ekono-
mík. Naše výsledky sú logicky
trochu rozpačitejšie. No v po-
rovnaní s ostatnými krajinami
strednej a východnej Európy
sme nedopadli zle. Dnes sa už
dá povedať, že štáty, ktoré si
krátko po revolúcii vybrali cestu
rýchlej a rozhodnej transformácie
(šokovej terapie), dopadli
lípe než tie, ktoré sa vydali
„tretími cestami“. Tie totiž ku-
mulovali najhoršie stránky so-
cializmu a kapitalizmu.

O počtoch ľudí z námestia
v roku 1989 sa hovorí toto:

– všetci chceli západnú ži-
votnú úroveň

– najradšej by ju dosiahli po-
kračovaním socialistickej pra-
covej morálky

– počítalo sa, že západná ži-
votná úroveň bude dosiahnutá
relatívne rýchlo a bezbolestne.

To sa, samozrejme, nestalo.
A ani sa stať nemohlo. Veľké spo-
ločenské náklady transformácie
sa často pripisujú tomu, že
sa diala v nedostatočnom práv-
nom rámci. Lenže taký rámec
sa vždy zavádza pomaly. Riziko
totiž spočívalo v tom, že kým
by sa zažili nové pravidlá, dáv-
no by sa zmobilizovali záujmo-
vé skupiny, ktoré by zmazali
transformáciu samotnú.

Naše ekonomické reformy
mali niekoľko mílnikov. V roku
1991 sa uskutočnila liberalizácia
cien. Ľudia boli konfrontová-
ní s uvoľnením zahraničného
obchodu, konvertibilitou meny
a viacerými vlnami privatizácie. Obchody
sa zaplnili tovarom, no rástla inflácia i ne-
zamestnanosť. V priebehu 20 rokov bola
československá koruna vystriedaná sloven-
skou korunou a neskôr eutom. Transformá-
cia v Klausovom duchu sa viedla len do vzni-
ku samostatnej SR v roku 1993. Potom sa
kormidlo chytil Vladimír Mečiar. Rast ekono-
miky vtedy fahali verejné výdavky, vytvá-
rala sa „slovenská kapitálová vrstva“,
kradlo sa a tunelovalo. Až v roku 1999 prišli
s nástupom prvej Dzurindovej vlády záchr-
né ekonomické balíčky, oddelenie, ozdra-

Foto: Profimedia AG, Corbis Outpost, Longpress

venie a privatizácia bánk a potom aj refor-
my v rokoch 2002 až 2006. Slovensko vďaka
tomu dosahovalo rekordný rast HDP, s kto-
rým skončovala až svetová kríza.

S nástupom Šmeru sa Slovensko rozmyš-
ľaním o ekonomike vracia až kamsi pred
rok 1989. Našťastie, Ficova vláda môže do
ekonomiky, ktorá je vďaka pádu komuniz-
mu a neskorším reformom vo veľkej miere
nezávislá od vlády, zasahovať už len ob-
medzene. Najväčšie riziko je dnes v tom,
že Ficovi socialisti nemajú zábrany pri za-
džovaní krajiny.

Celkovo sa premena socialistickej ekonomiky na slobodný trh podarila nečakane dobre. Dokonca možno povedať, že reforma ekonomiky je najväčším úspechom Slovenska za 20 rokov slobody.

.zahranická politika

Je to možno paradoxné, ale hoci slovenskí politici nikdy neprejavovali prílišný záujem o sebaavedomú zahraničnú politiku, na tomto poli sa po 20 rokoch hrdíme predovšetkým úspechmi. Samostatná Slovenská republika sa postupne stala členom

najvýznamnejších medzinárodných organizácií.

Mečiarove vlády pritom boli akútnym ohrozením cesty Slovenska na Západ. Do roku 1998 sme boli ich vinou v očiach Západu súčasťou neformálneho klubu problémových krajín, akou je dodnes Bielorusko. Hrozilo, že Slovensko ostane v ruskej sfére vplyvu so všetkými civilizačnými dôsledkami. Počas neskorších vlád sme však dohnali zameškané. Garnitúra politikov, ktorá prišla v roku 1998, sa už až tak nelíšila od západných salónov a spôsobov. Aj

Alexander Dubček pred polmilionovým davom v Prahe na letnej.

vďaka tomu prišli rýchle úspechy. Päť rokov po Česku sme v roku 2000 vstúpili do Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, ktorá združuje 30 najvyspelejších ekonomík sveta. Dňa 29. marca 2004 sme sa stali členmi NATO, o päť rokov neskôr než Maďari, Česi a Poliaci. Do Európskej únie sme už vstúpili naraz aj s našimi susedmi. Bolo to 1. mája 2004. Úspechy paradoxne, pokračovali aj za vlády Roberta

Predstavitelia českého Občanského fóra. Na Slovensku vzniká Verejnosť proti násiliu.

Fica – stali sme sa členmi schengenského priestoru aj eurozóny (mimočodom, náš časopis prijatie eura nevítal).

Zahranično-politické úspechy však nespovedával aktívny, ale skôr spotrebiteľský prístup. Slovensko dokázalo len občas prejavíť aj vlastný názor, ktorý mnohým veľkým štátom v Európe nekonvenoval: za Dzurindu podporu Busha, za Fica odmietnutím uznať nezávislosť Kosova (iná vec je, či vlastný názor bol vždy správny). Najčastej-

šie sa však naša politická elita vlezla na výšinovú výš: Európska únia sa pred našimi očami mení z medzinárodnej organizácie na akýsi superštát, Slovensko – za Dzurindu aj za Fica – sa však počas rokovania o euroústave či Lisabonskej zmluve tvárilo, že záujem najsilnejších je aj našim záujmom. V EÚ sme aj preto bezvýznamní, heslo, že byť v centre európskeho diania znamená mať vlnu váhy a autority, premenili naši politici postupne na čiru ilúziu.

A prišli sme ešte o jednu ilúziu: naši najlepší kariérni diplomati, ktorí robia Slovensku v zahraničných službách dobré me-

no, nemajú vzápätí zábrany vstúpiť do vlády s Ficom a jeho poskokmi, aby obhajovali neobhájitelné.

Zahraničná politika za 20 rokov slobody je podľa nás skôr úspech ako neúspech. Ale je to úspech provincie, ktorá už nemá väčšie ambície, než eurofondy, posty v Bruseli a lacné gestá.

Práva a spravodlivosť

Za 20 rokov slobody sa najmenej k lepšiemu zmenili inštitúcie, ktoré majú právny štát garantovať – súdnictvo, prokuratúra, polícia. Boli pritom prijaté zásadné le-

Súdnicstvo postupne ovládla kľika nespravodlivých sudcov, mentálne uviaznutých v socializme, ktorá v mene deklarovanej nezávislosti škóvne obsadila všetky mocenské pozície. Tejto skupine viac ako o právo ide o moc – a tú si chce udržať aj za cenu absurdného trestania kritických kolegov.

Polícia a prokuratúra zmienili autá, uniformy a štásti aj arrogantný prístup. Napriek tomu sa nedokázali zbaviť reflexu ísť politicky mocným po ruke. Nezákonný spôsob vyšetrovania prepadu Hedvigy Malinovej, brutálny a neopodstatnený postup voči podnikateľovi Rehákov a advokátovi Valkovi a škandalózný zásah proti františkánom ukazujú, že polícia si ani po 20 rokoch necíti zákony ani práva ľudí.

Príčiny treba hľadať v storochách zakorenenej vzoroch správania, ktoré práve v oblasti práva a spravodlivosti pôsobia najdeštruktívnejšie. Sme krajina, kde každý každého pozná, s nedostatkom pozitívnych vzorov, kde kultúra niečo „vybaví“, „prečlať“, prípadne utuľá stále patrí k základným stratégiám úspechu. Sme dodnes krajina, kde sú prejavy vlastenectva zredukované na hlasné kričanie na futbale a nadávanie na Mada-rov, ale vôbec k nim nepatrí úcta k právu a dôstojnosti jednotlivca, ani snaha o fungujúce inštitúcie.

Inštitúcie právneho štátu 20 rokov po revolúcii stále zlyhávajú. Je to podľa nás najväčšia hanba a zlyhanie tejto krajiny od roku 1989.

základné a stredné školy

Školstvo vždy funguje s veľkou zotrvačnosťou. Po Novembri v ňom dlho prežíval systém socialistického školstva. Postavenie učiteľa na základných a stredných školách pritom bolo pred 20 rokmi lepšie ako dnes, keď je to zle platená a spoločensky málo ohodnotená práca.

Mladí či motivovaní učitelia sa postupne začali grupovať najmä okolo súkromných a cirkevných škôl, ktoré dokázali ponúknuť tvorivejšie prostredie. Nedá sa však povedať, že súkromné školy sú dobré a štátne sú zlé. Sú aj veľmi zlé súkromné školy, kde sa dá získať ľahko maturita, a sú aj veľmi dobré štátne školy, kde osvietené vedenie dokázalo ponúknuť kvalitu vzdelávania. Objavili sa aj alternatívne školy, niektoré z nich majú za sebou kontrover-

mery v súdnicstve, tak ako som ich zvnútra spoznala, zmenili. Ak by komunizmus nebol padol, tak by neprichádzalo do úvahy ani len myslieť na zmenu, a už vôbec nie sa o ňu aj prakticky pokúsiť, a preto si myslím, že za okolností, keď by neprichádzalo do úvahy ani len pokus o zmenu, by som ja určite sudkyňou dlho neostala. A to aj napriek tomu, že byť sudkyňou bola moja túžba od mladosti.

Jaroslav Hačák, partner investičnej skupiny Penta (20 rokov, bol študent).
V roku 1989 som študoval v druhom ročníku Moskovského inštitútu medzinárodných vzťahov. S najväčšou pravdepodobnosťou by som pracoval v diplomatických službách.

Radoslav Procházka, advokát (17 rokov, študent gymnázia).
Ak by novembrová revolúcia začala a bola niekto potlačená, asi by som sa kvôli aktívnej účasti na nej a bezpartijným rodičom potuloval niekde na okraji spoločnosti. Ak by vôbec nezačala, tipujem, že by som učil na vysokej škole alebo pracoval pre nejakú štátnu vedeckovýskumnú organizáciu. Právdipovediac, neviem si to celkom dobre predstaviť, mali sme s tou revolúciou fakt šťastie.

Michal Hvorecký, spisovateľ (13 rokov, Hák gymnázia).

Myšlím, že by som nasledoval príklad môjho bratranca Christiana a asi by som, tak ako on, odišiel z Československa. On odišiel v marci 1989 a nabádal ma, aby som išiel aj ja. Chodil som vtedy na gymnázium na Grönlingsovej ulici, čo bola na vtedajšie, slovenské socialisticke pomery dosť liberálna škola a cez médiá sme boli blízko k rakúskej kultúre. Asi by som skôr či neskôr odišiel. O to viac si cením to, k čomu v Novembri došlo. Veď za to, čo odvtedy robím, sa predtým chodilo do väzenia...

Vladimír Weiss, tréner futbalovej reprezentácie (25 rokov, futbalista Interu Bratislava).

To, čo robím teraz. Neviem, či by som bol reprezentančný tréner, ale určite by som sa venoval futbalu.

Marian Labuda, herec (45 rokov, bol člen Činohry SND).

Čo by som robil? Herectvo.

Kornel Földvári, spisovateľ (57 rokov, pracovník Slovenskej literárnej agentúry).
Asi by som bol otrávený dôchodca s finančne nízkym dôchodkom a bez možnosti robiť to, po čom som celý život túžil. Čítal pisať.

Jana Juránová, spisovateľka, zakladateľka vydavateľstva Aspekt (32 rokov, bola dramaturgickou Trnavského divadla).
Jedno je isté: určite by som nerobila to, čo robím dnes, lebo by sa to nedalo robiť. Ani Aspekt, ani písanie. Nad tým, čo by som robila, keby nebol padol komunizmus, radšej ani nechcem rozmýšľať.

gislatívne zmeny, vznikli kontrolné mechanizmy podobné tým na Západe, zlepšili sa sociálne podmienky sudcov a policajtov a boli dokonca aj obdobia, keď tieto rezorty riadili rozumní ministri. Počas ich éry sa síce naozaj menila atmosféra, zefektívňovali sa mechanizmy, ale základný problém ostal nezmenený. Z polície a súdnicstva sa doteraz nestali nezávislé, sebarefomé a rešpekt vzbudzujúce inštitúcie, ktoré slúžia ľuďom. Navyše, na rozdiel od susedných postkomunistických krajín chýba veľká časť sudcovských a policajných elit základná snaha tento stav zmeniť.

Ján Kuric, hudobník (26 rokov, spevák skupiny Vídiék):

Neviem, čo by som robil. Nerád rozmýšľam nad tým, čo by bolo, keby. Asi by som robil muziku, ale ako by sa mi dalo, to veru neviem. Viem, že keby nebol padol socializmus, nevidím New York, Paríž, Londýn...

Juraj Heger, riaditeľ vydavateľstva Slovart (27 rokov, bol obchodný referent): Predával by som slovenské knihy v zahraničí, lebo to som robil aj predtým, než sa to všetko zmenilo. Bol by som zodpovedný za to, aby sa slovenské rozprávky vydávali v Sovietskom zväze a v NDR.

Ľukáš Latinák, herec (12 rokov, žiak na základnej škole v Hrtkovej): Možno by boli dve cesty: buď by som zostal v sklárňach a bol by som radovým pracovníkom divízie 01 v Poľtári, alebo by som sa prihlásil na herecko a ak by ma zobrali, tak by som hral v nejakom divadle. Ale asi by ma nezobrali, a tak by som bol v sklárňach.

Zuzana Fialová, herečka (16 rokov, študovala na gymnáziu): Ľte by som mala veľké problémy. Nebolo by mi asi veľmi dobre, lebo by som sa nevykytovala v žiadnych stranických štruktúrach.

marko Škop, filmár – dokumentarista (15 rokov, študent gymnázia): Netušim, čo by som robil. Myslím, že by som nesedel. Možno by som už ležal.

tibor Holoda, dižej a organizátor festivalu Wilsonic (17 rokov, chodil na elektrotechnickú priemyslovku): Rozmýšľal som, že buď odíšťal zdrhmem, alebo sa tu budem snažiť o nejakú zmenu. Snažil by som sa o zmenu rovnako naivne, ako sa naivne snažím na Slovensku etablovať festival Wilsonic.

shooty, karikaturista (16 rokov, študent strednej priemyselnej školy grafickej): Kurča.

blaho Uhlár, režisér (38 rokov, režisér Divadla pre deti a mládež v Trnave): Pravdepodobne by som bol režisérom v nejakom štátnom divadle. Neviem, čo iné by som mohol robiť. Štátne divadlá pretrvali, no ja v nich už neregizujem. V divadelnej kultúre sa komunizmus reestaboval. V tejto oblasti prebehla druhá normalizácia.

yno, basgitarista skupiny Hex (17 rokov, chodil na učňovku v Slovnafte): Robil by som v Slovnafte, lebo som vyučený mechanik stroja a zariadení.

oskar Róza, hudobník (15 rokov, študent konzervatória): Keby nebol padol komunizmus, určite by v Bratislave nedošlo k takému drogovému boomu, k akému došlo začiatkom deviäťdesiatych rokov. Možno by bolo všetko iné a Marek Brezovský, môj najlepší priateľ a najväčší muzikant, akého som kedy poznal, by žil a možno by sme mali spolu kapelu. Ale určite by som sa venoval hudbe.

Prvé rokovania revolucionárov vedených Václavom Havelom s komunistickou mocou na čele s Ladislavom Adamcom.

né spoločností. Nastal veľký boom osemročných gymnázií, ktoré však najmä vo veľkých mestách poškodili vzdelávanie na ostatných základných školách.

Aj školy si prešli svojimi reformami: po reforme financovania za ministra Fronca prišla s Ficovou vládou „obsahová reforma“. Odvtedy sa jej kritici, medzi ktorých patrí aj tento časopis, sporia: je lepšie mať túto Mikolajovu „reformu“ alebo radšej nemala byť vôbec žiadna? Táto dilema najlepšie vyjadruje, v akom stave žijeme naše základné a stredné školstvo.

Stav škôl je druhým najhorším vysvetlením Slovenska za 20 rokov jeho slobody.

univerzity a veda

Jedným z prvoradých cieľov v oblasti vzdelávania po Novembri bolo výrazné skvalitnenie vysokých škôl. Tento cieľ zostal žiaľostným spôsobom neaplnený. Mnohé vysoké školy sa síce, podobne ako Slovenská akadémia vied, zbavili v niekoľkých vlnách prepúšťania mnohých neschopných ľudí, ale nepodarilo sa presadiť spojenie zošthlenej SAV so zošthlenými univerzitami, ktoré by výrazným spôsobom zvýšilo kvalitu.

Namiesto toho sme boli svedkami mečiarovského metastázovania rôznych „vidieckych“ univerzít. Práve toto vysoké školy zdegradovalo na úrovne lepších (aj to nie vždy) stredných škôl. Kvalita starších slovenských univerzít sa tým síce prím nezhorsila, ale tieto univerzity museli odrazu bojovať s dumpingovou ponukou štúdií (zjavne nekvalitného) na novopečených vysokých školách (a postupne sa začali nezdravému prostrediu tak trochu prispôbovať).

Do istej miery klesla aj úroveň vysokoškolských študentov. To je okrem nekvality našich škôl aj prirodzeným dôsledkom možnosti študovať najmä v Česku, ale aj v iných krajinách. Keďže odliš šikovných maturantov nie je kompenzovaný prílivom zahraničných študentov k nám, výsledok nemožno byť iný. Možnosť štúdia na dobrých zahraničných univerzitách však nie je našim problémom, ale skôr poňhaním. Každý študent sa totiž po absolvovaní vysokej

Foto: Profimedia, M. Čech, Miroslav Zajíček

školy nakoniec vracia na Slovensko a ich kvalitné vzdelanie pomáha kultivovať domáce prostredie.

Spolupráca so zahraničnými univerzitami má obrovský význam aj pre slovenskú vedu. Pre spoločenské vedy znamenal November v prvom rade možnosť zbavenia sa trápanej ideológie, ale pre všetky vedy – spoločenské, rovnako ako prírodné – mala mimoriadny význam najmä možnosť normálneho kontaktu so zahraničím. Väčšina dnešného naozaj kvalitného výskumu sa deje v rámci nejakej medzinárodnej spolupráce. V mnohých prípadoch pritom nehráme nedostojnú úlohu nedostatočne vzdelá-

ných mladších súrodencov, často sme skutočne rovnocennými partnermi. Nezanedbateľný je aj počet absolventov našich vysokých škôl, ktorí sú dnes profesormi na rôznych európskych či amerických univerzitách. Ani zďaleka v tom nedosahujeme parametre Maďarov či Poliakov, ale takýchto profesorov máme desiatky, čo pre slovenskú vedu znamená veľa. Jedným z ťažko doceniteľných prínosov takýchto ľudí je nastavovanie latky, s ktorou máme na Slovensku odjakživa problémy. Niekoľko sme tu nemali vysoko nadpriemerných ľudí, tendencia priemeru je však sfahovať

týchto ľudí dolu a nie dohovávať sa k nim. Chápadlá slovenského vedeckého priemaru sú však, našťastie, prísľabé na ľudí, ktorí sa dokázali presadiť v tvrdej zahraničnej

Ekonomika 20 rokov po – nečakaný úspech. Polícia, sudy, školy – príliš veľa zlyhaní.

konkurencii. Vďaka nim štandardy toho, čo znamená robiť slušnú vedu, pomaly predsa len rastú.

Ale rástli by (pomalšie) aj bez slovenských profesorov na zahraničných univer-

zitách, pretože kritériá hodnotenia vedeckej práce sú postupne objektivnejšie a zdrojov na vedu postupne pribúda. Múdrost si však neceníme viac ako čísla (počty článkov a citácií alebo objem grantových prostriedkov).

Univerzity a veda sú podľa nás dôležitým neúspechom 20 rokov slobody.

zdravotníctvo

Málokterý rezort prežil za posledných 20 rokov toľko hraničných pokusov o zmeny ako zdravotníctvo. Zatiaľ jediným ministrom, ktorý prišiel s prepracovanou kon-

Jeden z hlavných tribúnov ľudu Ján Ľudaj na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave.

cepciou reformy tohto sektora, bol Rudolf Zajac (dnes okrem iného spolumajiteľ rýžd-
ňa). Po voľbách v roku 2006 sa však na-
miesto doťahovania jeho dôležitej reformy
začala jej chaotická deštrukcia.

Aké je dnešné zdravotníctvo? Stále je
v ňom veľká korupcia, väčšina nemocníc

stále vyzerá ako za socializmu, ani arogan-
cia mnohých lekárov k pacientom sa nevy-
tráca. Príčin je množstvo, ale podstata je
v tom, že sa nezmenil systém ani myslenie
ľudí. Lekári síce často šomrú, že majú ma-
lé platy, ale súťaž medzi sebou nechcú. Pa-
cienti sa sťažujú, že nedostávajú adekvát-
ne služby, ale príplácať si za ne odmietajú.
Riaditelia nemocníc sa vyhovárajú na dlhy,
ale neustále objednávajú predražené za-

riadenia, nie sú ochotní zefektívniť všetky
činnosti či znížiť počet lôžok, hoci sú
nevyužitú. Samosprávy, na ktoré prešli niek-
toré nemocnice, majú tiež ťažkú hlavu, ako
ich užiť, ale redukovať ich počet odmie-
tajú. Takmer nikto nechce zobrať na vedomie,
že keď je peňazí vo verejných finan-
ciách málo, musia sa zohnať zo súkrom-
ných zdrojov. Lenže najprv treba zefektív-
niť systém, až potom doň naliať peniaze.

riadení, ktorá kazí súťaž. Poistovne dostali príkazom od štátu, ako majú požívať svoj zisk, predražené nákupy v rezorte sa znovu zvýšili.

Nefungujúce zdravotníctvo sa za 20 rokov slobody nepodarilo zmeniť. Pretrvávajú v ňom pôvodný socializmus. Jediný pokus o jeho nahradenie zodpovednosťou je od volieb v roku 2006 systematicky ničený.

.médiá

Dostať sa za komunistov k práci novinára znamenalo lojalitu k režimu a také osobnostné vybavenie, ktorému neprekážala cenzúra a lož. Aj preto slovenskí novinári po Novembri neboli pripravení pracovať v slobodných podmienkach.

Veľký návrat do médií sa nevydaril ani socialistickým novinárom, odstaveným po roku 1968. Mnohí z nich podľahli zvdom nacionalizmu a neskôr mečiarizmu.

Prvé roky po Novembri kvalitnú žurnalistiku prinášali najmä zahraničné stanice – Slovenská Európa a Hlas Ameriky. Až postupne ich začali nahrádzať domáce médiá – najmä denník Rádia a Rádio Twist. Objavili sa aj kvalitný ekonomický týždenník Trend či košické Domino.

Zaujímavý bol vývoj komerčných televízií. Markízu založil bývalý angažovaný zväzák a komunista Pavol Rusko. Dokázal „previesť“ mečiarovcov, že je ich človekom. Potom sa povzbudený úspechom postavil proti nim, ale zároveň sa zaplietol s mafiami a zneužíval televíziu ako svoj mocenský prostriedok. Všetkým svojim redaktorm vnútri hanebnú rolu nástroja jeho osobných záujmov. Napokon, naštastie, všetko stratil. Markízu dnes ovláda medzinárodná skupina CME s ambíciou robiť komerčne úspešnú televíziu. Ale ani ona si neodpustí manipulácie v prospech Harabina, Slotu, Flaška či Martinákovéj.

Markíza na päty dnes stúpa TV JOJ. Ale aj ona má pri nahaňaní sledovanosti málo zábran, ako ukázala nedávna kauza františkán. Navyše, obe televízie sú v kritike vlády veľmi opatrné, pretože sa s ňou zaplietli pri dohodách o rozdelení trhu po digitalizácii. Práve toto je veľmi vážny, možno kľúčový problém dneška.

Najsmutnejším príbehom slovenských médií za posledných dvadsať rokov je urč-

to je stopercentné. To je pre mňa primárna vec bez ohľadu na to, kde sa nachádzam. Celá moja rodina široko ďaleko a hlboko dozaď sú všetko muzikanti. Nejakým spôsobom by som sa snažil presadiť v zahraničí.

Peter Schutz, komentátor (34 rokov, odčítateľ elektromerov, potom nezamestnaný): Tak to je záhada, na ktorú nemám odpoveď. Sam nerozumím tomu, ako som v domnien „večnosti“ režimu vytesňoval myšlienku, že večne nemôžem fungovať ako odčítateľ elektromerov či figurant v geodézii. A že v živote nevidím ani Viedeň... Neviem. Nejaké „strategické rozhodnutie“ by som skôr či neskôr musel prijať, ale ako by mal vyzerať môj kompromis s bolševikom, tak ďaleko som v úvahách nikdy nezašiel. To, čo na seba dodnes najväčšmi nechápam, je, ako som mohol byť v najlepšom veku taký zmierený s marňosťou bytia.

Juho Pástor, profesor finančnej ekonomiky na University of Chicago (15 rokov, študoval na gymnáziu):

Asi by som sa venoval matematike alebo nejakej inej neškodnej vede, aby som neskonal v base či bláznoci. Popri tom by som s rodinou pravidelne cvičieval spartakiádu a vytrvalo sa zdokonaľoval v takých kľúčových činnostiach ako opravovanie čiernobieleho televízora značky Tesla, riadenie figuľky, či okopávanie zemiakov. Napokon by sa to asi aj tak skončilo tou basou alebo bláznosťou.

Juho Felner, zakladateľ a spolujazdec Buho Travel (20 rokov, študent medicíny): Nebyť revolúcie, tak necestujem. Robím lekára na Kramároch naďalej, učím na škole naďalej, až kým by ma nevyhodili... Mal som už zariadenú záhradnú chatku mojich rodičov na Devine, navesené obrazy, ktoré som sám kreslil, napísané básničky na stenách. Peniaze ma nikdy veľmi nefahali a ja som si predstavoval taký život v undergrounde. Písať hry, liečiť ľudí, učiť študentov, brať si slovenské hory. Uplne iný život, než vediem teraz, keď riešim stovky *down to earth* problémov. Zadrž vidím v tom, že pochybujem, že by som dokázal byť kompatibilný s komunistickým režimom a oni by ma nenechali hľuť si v mojej záhradnej chatke a písať si pre kamarátov to, čo chcem. Nenechali by ma byť slobodným aspoň v rámci svojho okolia. Šťastie je v sebarealizácii a myslím, že by som dokázal byť šťastný aj v tej záhradnej chatke. Lenže oni by ma nenechali.

Milan Lasic, herec (mal 49 rokov, bol umelecký šéf Štúdia 5): Možno, že nie. [smiech.]

Milan Dubec, zakladateľ portálu Azet.sk (9 rokov, žiak základnej školy): Internet, v ktorom pôsobím, je politický. Myslím si, že by som robil to isté ako dnes. Pozrite sa na dnešnú stále komunistickú

Toto však okrem jednej výnimky nikdy nikto nechcel.

Aj v zdravotníctve sa pritom pohli niektoré veci k lepšiemu. Modernizovali sa niektoré oddelenia, na trh prišli súkromné zdravotné poisťovne, súkromné nemocnice, ktoré priniesli konkurenciu a možnosť porovnávania. Ziaľ, po nástupe Ficovej vlády sa vrátili negatívne tendencie. Štát zaviedol pevnú minimálnu sieť zdravotných za-

Činu – napriek určitým obmedzeniam sa tam dá podniknúť, aj v oblasti internetu.

Vladimír Jancura, novinár denníka *Pravda* (41 rokov, spravodajca *Pravdy* v Moskve):

To fakt neviem, nikdy som nič iné nerobil. Asi by som ďalej písal, možno so zatvorenými zubami a s úmyslom povedať niečo medzi riadkami. Pred dvadsiatimi rokmi som pracoval ako štály spravodajca *Pravdy* v Moskve, kde sa vďaka politike Gorbačova presadila v informovaní verejnosti takzvaná glasnosť. Nebola to ešte úplná sloboda tlače, ale umožňovala oveľa viac, ako bolo vtedy dovolené v Československu. Výraznejšiu zmenu som pocítil až po 17. novembri, keď redakcia *Pravdy* vypovedala poslušnosť straníckej vrchnosti a zvoľila si nové vedenie. Potom mi už v novinách vyšiel aj rozhovor s Andrejom Sacharovom a čokošto mi ruskí kolegovia úprimne závideli – karty sa obrátili a u nás bolo zrazu tej slobody viac. Vieme však, že každá moc sa usiluje novinárov skrotiť, aby jej neviďeli na prsty. Viackrát sme to zažili aj v uplynulých štyridsiatich rokoch. Sloboda prejavu je niečo, za čo sa musí bojovať neustále.

Mikuláš Huba, pedagóg, environmentalista (35 rokov, Geografický ústav SAV): Veľmi hypotetická otázka, ale aspoň sa úspešne vyhýba vládopritomnému klisú. Dalo by sa za ňu reagovať viac či menej vtipným bonmotom. Ale zrejme očakávate čosi ako vätnu odpoveď. Čo sa týka mňa, asi by som zostal verný svojim večným témam. Čo sa týka režimu, viem si ako-tak predstaviť tri scenáre vývoja: bieloruský, juhoslovenský a perestrojový. Ak by sa realizoval ten prvý, asi by som značnú časť života strávil vo väzení. Ak ten druhý, asi by som sa pokúšal zachrániť život svoj a svojich blízkych emigráciou. Tretí scenár by zrejme zväčšoval k ľudným kompromisom, po ktorých by bola hlava.

Karel Hvizďa, český novinár a spisovateľ (48 rokov, žil v exile v NSR, spolupracovník s rádiom *Slobodná Európa*):

Zostal bym za ochrany a psal byh jako do roku 1989. Emigráci jsem si definoval jako úkol, který je nasměrován domů, ale v době vládnoucí nenormality musí být vyplněn ze zahraničí.

františek Čáhr, rektor UK (32 rokov, vyučoval na Filozofickej fakulte UK): Pravdepodobne šťastí by som bol to isté, ako som robil po zmene režimu – pôsobil by som naďalej na Katedre logiky a metodológie vied Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave; Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny by asi tak rýchlo nezankol a pokračoval by som s občianskymi aktivitami v jeho rámci, napríklad proti buraniu historickej jadra vo Svätom Jure, za ochrany prírodnej rezervácie Šúr a pod.

te ten o Slovenskej televízii. Od januára 1990 sa v nej vystriedalo 13 riaditeľov. Najmä počas šéfovania Igora Kubíša sa z nej stalo zmanipulované médium plniace politickú objednávku. Ani ďalší riaditelia ne dokázali zvrátiť úpadok tejto inštitúcie a vytvoril zmysluplnú verejnoprávnú alternatívu. Jediný posun uskutočnil Richard Rybníček, ktorý ozdravil ekonomiku a čiastočne aj celé prostredie STV. Na obsahovú zmenu už nedostal čas. Dnes je STV na kolienkach.

V médiách sa celkovo rozšíril najmä bulvár a opakujúce sa manipulácie. Nebolo to iba obdobie prehľadu, ale médiá určite nie sú úspešným príbehom posledných 20 rokov.

čirkev

Svet slovenského kresťanstva sa za 20 rokov zmenil dramatickejšie, než si sám uvedomujeme. Keď v apríli 1990 navštívil prvýkrát pápež Československo, Václav Havel ho privítal slovami: „Neviem, či viem, čo je to zázrak, ale viem, že sa stal.“ Bol to triumfálny moment. Po príchode na Slovensko pápež pobozkal zem, symbol, krátko nato ho v bratislavských Vajnároch čakali milióny ľudí. Mnohé nasvedčovalo tomu, že Slovensko bolo dva roky po Svätokrvnej demonstrácii a pol roka po páde režimu hrdé na svoju vieru.

V sčítaní ľudu v roku 1991 sa na Slovensku nejaké formy náboženstva prihlásili takmer tri štvrtiny populácie, o desať rokov neskôr to bolo takmer 85 percent. Masovosť však niečo podstatné kamuflovala. Ľudia už konečne nemali problém slobodne sa hlásiť k viere, ale spravili sa inak. Hrubili.

Slovenská katolícka hierarchia, doplnená po páde komunizmu novými biskupmi na čele s kardinálom Jánom Chryzostomom Korcom, uviazla v sentimente slovenského štátu, v nacionalizme, neoddhala Mečiar ani kapitalizmus. Namiesto vlastnej autority a sebaregimného vystupovania podliehala politickým náladám, účelovosti a sebaklamu. Vytriezienie, keď sa zostrili útoky Mečiara na vtedajšieho prezidenta, prišlo k únosu a následne aj ku konfliktom medzi biskupom Balázom a tajnou službou vedenou Ivanom Lexom, trochu pomohlo. Ani potom však nepríslo k základnému posunu od formálnej k živej cirkvi. Evanjelické a protestantské cirkvi ostali celý ten čas v tieni, zaoberajúc sa až na výnimky najmä sebou. Nepodarilo sa ani čoraz potrebnější finančná odluka cirkvi od štátu.

Výskum v roku 2004, ktorý sa pýtal na praktizovanie viery, odhalil, že svoju vieru berie vážne tretina národa. Veriaci sú oproti zvyšku krajiny síce trochu dobročinnnejší. Smer však volia rovnako. Takzvané kresťanské médiá prežívajú na okraji spoloč-

24. november. Po tom, čo komunistická vláda oznámila rezignáciu, prepukol v Prahe ošľav.

nosti, hlas cirkvi je skôr trpený než rešpektovaný.

Dvadsať rokov po páde komunizmu je úplná náboženská sloboda. Cirkvi sú však uzatvorené za múrmi svojich často obnovených kostolov.

kultúra

Kultúra krátko pred rokom 1989 – na jednej strane oficiálna, režimom podporovaná a režim podporujúca kultúra, na druhej strane filmy, premietané len v projekčných sálach neprístupných verejnosti, zakázané knihy vydávané v samizdате či v exile, výstavy v bytoch a pivniciach, koncerty v malých kluboch, o ktorých vedeli len zasvätení. Len občas odvážnejšie inscenácie v oficiálnych divadlách, folkové a rockové festivaly naoko organizované pod záštitou SZM, pologálne výstavy na akademii vied či v stavoch pre mentálne postihnutí mládež a rady na Kafku a Hrabala pred predajňami Českej knihy.

Po Novembri sa toto všetko stalo minulosťou. Nikdy nevychádzalo na Slovensku toľko knihy, nevznikalo toľko divadelných inscenácií, nekonal sa toľko výstav a koncertov ako za posledných dvadsať rokov.

Najprv sa na pulty, pôdi a steny galérii dostali predtým zakázané artefakty. Prvé oficiálne vydané knihy Václava Havla sa predávali v stotisícových nákladoch, Karel Kryl naplnil športovú halu na Papiensko (a o mesiac neskôr vyprel PKO), albumy undergroundu a nezávislé scény sa na chvilu priblížili „populárnej“ kultúre. Po opadnutí tejto vlny sa v slovenskej kultúre začalo obdobie „obyčajnej“ slobody, ktoré trvá dodnes.

Vychádzajú knihy, organizujú sa výstavy, hrá sa divadlo, funguje niekoľko festivalov, pomaly sa oživuje kinematografia. Väčšina umeleckej tvorby zostáva na populárnom povrchu, menšina zaujíma malé komunity, sústredené okolo autorov. Z kvalitnej knihy sa predá 500 kusov, na dobrý film príde 10-tisíc divákov a najlepším kapelám často stačia malé kluby. V rádiách hrajú Desmod a dobrých hercov ľudia nepoznájú z divadiel, ale zo seriálov. Tak to v slobode, kde o nákladoch a počuvnosti rozhoduje väčšina, chodí. Ale nie je celá pravda. Stačí sa pozrieť okolo seba.

Dvadsať rokov slobody v kultúre prinieslo množstvo farieb. Niektorí možno stále čakajú na „veľký film“ alebo „veľký román“. A mnohým oprávnené prekáža na čase neschopnosť systematicky kultivovať celý národný život. Ale neďa sa prehladnúť, že kultúra za 20 rokov slobody nevidane ožila.

